

Pastabos pačiam sau

Perkam – parduodam

Dabar, trečios Respublikos metais, mes gyvename kaip etninė bendruomenė, atkurtoje valstybėje neturėdami savarankiškos informacinės erdvės. O ja gali žaisti bet kas iš šalies, pirkdamas mūsų informacinę erdvę arba manipuliuojamas ja, bet mes patys jos nekontroliuojam. Man labai įsiminė Lietuvos Didžiojo Seimo (1905) šimtmečio minėjimas 2005 metais. Tuo pat metu mūsų Vyriausybė leidžia parduoti didikų Sapiėgų rūmus tarsi jie būtų koks batų fabrikas. Meilė Lukšienė, Edvardas Gudavičius kreipėsi į Seimo pirmininką, kad negalima taip daryti, nes rūmai Antakalnyje buvo statyti Kazimiero Sapiėgos, perleisti Leonui Sapiėgai, o tai buvo žmonės, kurie pirmąją Lietuvos valstybę laikė ant savo pečių. XVIII amžiaus tekstuose L. Sapiėga laikomas laisvos tautos kūrėju, davusiu jai teisybę. Tai mūsų laisvės simbolis. Deja, mūsų politinis elitas su tuo faktu neįsivokė jokio ryšio ir nesuvokia, kad griauti Sapiėgų rūmus yra negalima. Kėsinimasis į juos rodo tam tikrą mūsų aistoriškumą, politinio elito nesugebėjimą reflektuoti savo politines tradicijas. O jos šiandien turėtų veikti viešojoje erdvėje. Kai ūkio ministras viešai pareiškia, kad piliečiai negali kištis į valstybės reikalus, tai rodo ne Vilniaus, o Maskvos paradigmą. Niekas iš Lietuvos aukščiausiųjų politikų nepasakė, kad taip nedera daryti, kad tai prieštarauja Lietuvos Konstitucijai, politinei pozicijai. Šiandien labai stinga lojalumo demokratinei valstybei ir tautai.

Aš nemanau, kad rūpestis dėl patriotizmo yra pavėluotas. Juo labiau, kad Valdo Adamkaus rūpestis pilietine visuomene yra nuolatinis. Kaip valstybės vadovas jis kėlė savarankiškos visuomenės idėją, tad rūpestis patriotizmu yra natūralus. Nemanau, kad tai yra tik istorijos vadovėlių ar istorijos interpretacijos klausimas. Jei labai kritiškai šiandien pažiūrėsime į istorijos vadovėlius, rasime nemažai šampų. Susiliejo XX amžiaus pradžios ir sovietmečio šampai. Tai ir bajorijos nuvertinimas, valstietijos reikšmės pervertinimas, nepatikus žiūrėjimas į mūsų tautos laisvės laikotarpius. Kai mes suabsoliutinam tik vieną pusę ir pasakom, kad bajorų Lietuva nėra mūsų, kad bajorų laisvė pražudė valstybę, tai rodo, kad šis požiūris gajus mūsų istorijos vadovėliuose ir mūsų samprotavimuose. Lietuviai su lenkais turėjo unikalią valstybę, kur buvo gerbiamos pilietinės laisvės ir teisės, jos saugodavo respubliką, jos gyvavo kelis šimtus metų. Ginti jas nuo turkų ir maskvenų ir būti Vakarų civilizacijos forpostu Rytuose, – tą reikėjo daryti kasdien. O kaip mes šiandien atrodome, uždarę savo archyvus nuo visuomenės 70-čiai metų?

Viešosios mūsų vadovų laikysenos irgi yra edukacijos dalis. Tokia edukacija gali stiprinančiai veikti visuomenę. Sakykim, A. Brazauskas galėjo atsiprašyti visuomenę dėl gal ne visai skaidriai įgyto šeimos turto, tai būtų darę visuomenei stiprų edukacinį poveikį. Gal lietuvių tauta būtų pasakiusi, kad mes padovanojam tą turtą už A. Brazausko nuopelnus dabartinei (ne sovietinei) Lietuvai, nes buvo momentų, kai A. Brazausko laikysena buvo svarbi mūsų visuomenės savarankiškumui, valstybės nepriklausomybei. Iš jo pusės reikėjo tik atsiprašymo, edukacinės laikysenos, o ne arogantiško elgesio. Dabar gi – pagal jo laikyseną – edukacinis moralas: griebk ir būsi teisus.

Taip kalbėjo Darius Kuolys, Pilietinės visuomenės instituto direktorius prieš keletą metų vieno leidinio žurnalistui, aptardamas to meto politines ir kultūrinės aktualijas. Prieš keletą dienų jis, Pilietinės visuomenės instituto direktorius ir Pilietinės santalkos judėjimo iniciatorius, pakvietė visuomenę, daugiausia jauną, kad ši pasakytų Prezidentui: nepraleiskite ydingo, tik 63 Seimo narių balsais patvirtinto atominės elektrinės statybos įstatymo. Lenkai, latviai, estai džiaugiasi, kad pagaliau pajudėjo energetikos reikalai Lietuvoje, kurie aktualūs visoms valstybėms, gyvenančioms prie Baltijos jūros, kad tai bus pradžia bandymo atsiplešti nuo Rusijos energetinės priklausomybės. Bet žmonės bijo, kad su atominė gali atsitikti taip, kaip su „Mažeikių nafta“, anuomet perleista amerikiečiams. Tada svetimas privatus kapitalas, savųjų padedamas, subankrotino įmonę. Šiuo atveju bijomasi, kad lietuviškas privatus kapitalas gali pražudyti valstybę. Tauta vėl išvedama į mitingus, laikraščiai vėl pilni kone necenzūriškų žodžių, skirtų valdžiai. O esmė ta pati: vėl matome Maskvos paradigmą, pagardintą tautinio patriotizmo padažu.

Marius Simaniškis

Kitame numeryje:

- Virginija Jurėnienė. Vasario 16-toji ir moterys.
- Mykolas Karčiauskas. Alfonso Lipniūno išpažintis.
- Valdovų rūmai diskusijų veidrodyje.
- Mažoji anketa: Marija Remienė.

Didysis Vilniaus bokštas.

Aldonos Žemaitytės nuotr.

Švento Jono bažnyčios bokštas Šv. Jono gatvelėje viešpatuoja virš Vilniaus. Didysis bokštas, matomas iš visų miesto šonų. Ir iš jo matyti sostinės pakraščių tolimos apylinkės. Ilgus šimtmečius gražioji baroko bažnyčia buvo vadinama švento Jono vardu, kol prieš keliolika metų, atgavus nepriklausomybę, mūsų gudragalviai kalbininkai sumanė ją pervadinti į šventų Jonų. O gatvelę prie jos paliko senuoju vardu. Logikos čia jokios, bet kam ta logika, kai alogiškumų pilnas visas mūsų gyvenimas.

Didysis bokštas turi ypatingą aurą, skleisdamas ją į aplinką: Pilies gatvėje esančius Lietuvos Akto signatarų namus, buvusius didikų Radvilų, Pacų, Bžostovskių rūmus, deją, glūdinčius po žeme ir primenančius apie save tik giliais, žemėmis arba šiukšlėmis užverstais rūšiais. Čia pat buvę Vilniaus šviesuolių Šlapelių namai, dabar Vilniaus krašto lietuvių kultūros muziejus, Pilies gatvė nusileidus šiek tiek žemiau – buvusi Vilniaus kapitula, restauruotose jos patalpose dabar įsikūrusi lietuvių katalikų mokslo akademija. Katedros aikštės pakraštyje kyla Lietuvos valdovų rūmai, nepaisydami kontroversiškų vertinimų, kuriuos sukelia kai kurių mokslingų istorijos žinovų nesiliaujanti kritika. Bet gyvenimas parodo, kad kritika gali gale nusėda diskusijų sukeltų verpetų apačioje, o kritikos objektas įsipilietina lyg amžius čia būtų stovėjęs. Tai rodo amžiną laiko tėkmę ir skatina mintį, jog visada geriau statyti negu griauti.

Didysis Vilniaus bokštas amžių slinktyje matė mūsų sostinės gaisrus, marus, karus, niokojimus, represijas, pakilimus, nuosmukius ir per visas tas negandas išdidžiai nešė savo karūną, lyg vykdydamas didžiojo kunigaikščio Gedimino priesaką: amžiais čia stovės miestas ir garsas apie jį sklisis po visą pasaulį. O šiomis dienomis Vilnius priima aukštuosius NATO viršūnių atstovus – svečius, kurie žinią apie šį miestą irgi sklės po visą pasaulį.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1 psl. Marius Simaniškis. Perkam – parduodam
- 2 psl. Valdas Papievis. Miestai – kaip žmonės.
- 3 psl. Vytautas Volertas. Rašytojai P–K vaizduose.
- 4 psl. Julija Švabaitė-Gylienė. Jonas Šalna. Dulkių debesys Dievo saujoj.
- 5 psl. Benas Urbutis. Mariaus Zavadskio sentimentai.
- 6 psl. Domas Kaunas. Išėivijos bibliofilas Justinas K. Karazija.
- 7 psl. Mažoji anketa: Martynas Marcinkevičius.
- 8 psl. Aldona Žemaitytė. Gyvenimo didvyris.

Redaguoja Aldona Žemaitytė

aldaze@gmail.com

Miestai - kaip žmonės

Valdas Papievis

Valdas Papievis – prozininkas, vertėjas, Lietuvos radijo korespondentas. Gimęs Anykščiuose, studijavęs Vilniuje, nuo 1996 m. gyvenantis Paryžiuje. Šie trys miestai brėžė jo gyvenimo trikampį, formavo pasaulėjautą ir gyvenimo būdą. Anykščiai (spėju) suteikė subtilų gamtos pajutimą, užklojantį V. Papievio kūrinis švelniu melancholijos ūku. Vilnius išmokė mylėti senamiesčio gatvėlių, bažnyčių bokštų ir šlaitinių čerpių stogų grožį. Paryžius sujungė tai į viena ir pririšo anykštėną prie savęs galbūt visam gyvenimui. „Tai miestas, kuriame iškart pasijutau kaip namie, kuris mane iškart įtraukė savin“, – prisipažįsta romano „Vienos vasaros emigrantai“ autorius. Romanas, kurio ištrauką čia spausdiname, išėjo 2003 metais, jo pagrindinis veikėjas yra Paryžius. „Man užtenka ir kuklios mansardos – bet po Paryžiaus stogais, pačiame Paryžiaus centre; būčiau nelaimingiausias žmogus, jei tektų iš jos išsikraustyti“, – sako Valdas Papievis. Toje mansardoje ir gimė papieviškos Paryžiaus spalvos, laisvieji bastūnai jo herojai.

Be šio romano 1989 metais išėjo dar dvi V. Papievio knygos: romanas „Ruduo provincijoje“ (laimėjęs A. Jonyno premiją) ir apsakų rinkinys „Užmaršties slėnis“. 1988–1991 m. V. Papievis su bendraamžiais kolegomis leido kultūros žurnalą „Sietynas“, pirmąją laisvėjančios Lietuvos kultūrinės spaudos kregždę.

Valdas Papievis su saulėgražom.

„Paryžius – tai miestas, kuriame gali susikurti daugybę pasauliū ir it sūnus paklydėlis klaidžiot iš vieno į kitą kaip iš vienu namų į kitus, kur tavęs lauks, bet niekada nepriekaištaus, kad pradingęs buvai, priims lyg niekur nieko. Kas be ko, aibės pasauliū nebuvau susikūręs, bet žinojau, kad panūdęs lengviau nei kitur juos čia susikurti galėčiau ir juose lygiai taip pat kaip Tiltlo kompanijoje niekas per daug nesmalsautų ir man į sielą nelįstų, bet jeigu pats panūščiau išsikalbėti, visada susirasčiau, kas išklaustų...“ (Valdas Papievis)

... Liūdesys dabar gaubė šį miestą, švelnus liūdesys. Kaip minkštas oras dar šiltomis rudens pradžios dienomis, kai staiga pratrūksta lietus, o jam nulijus ima garuoti drėgmė, jis driskinėjančiom ūkanom siaustė kūną ir miestą, keistas potyris – rodės, tarp jo kūno ir miesto nebėra ribos, jo kūnas ir miestas susilieję į viena. Tartum jie kitas kitą pratęstų, klydinėjo jo gatvėm, lyg klydinėtų po save patį; labiausiai mėgo blausias pavakarės valandas, kai jau pradeda temti, bet dar nevisai sutemę, kai jau trūksta šviesos, bet žibintai dar neįžiebtai. Ypač tada nusmelkdavo įspūdį, apie kurį anąkart pasakoją George'as: kaip prieš dešimtmečius George'ui, taip dabar jam atrodė, kad kitados šitam mieste jau gyveno, kad tik atpažįsta vietas, kurias buvo pamiršęs.

Yra miestų, pro kuriuos pravažiuoji ir kuriuos tučiuojau pamiršti, lyg išvis jų būtum nematęs, yra miestų, kuriuos tu išimtyli ir kurie išimtyli tave, sapnuose kviečia darsyk juos aplankyti. Yra miestų, kurių žmonės tau regis nuskriausti, nes jiems išpuolė nelaiminga dalia gyventi juose, yra miestų, kurių gyventojams tu pavydi, klausai savęs, kodėl tau nebuvo lemta čia gimti. Yra miestų, kuriuose jautiesi svetimasis, kone įsibrovėlis, yra tokių, po kuriuos vaikstant tau rodosi, kad esi draugų namuose, visuomet tau atviruose ir svetinguose. Yra tau gražių ir negražių miestų, yra tau įdomių ir neįdomių miestų, yra tau patrauklių ir nepatrauklių miestų, yra miestų, kurie ir tada, kai būni juose, lieka toli nuo tavęs, yra tokių, kuriuose net tarp nepažįstamų ir svetimiausių jautiesi savas, lyg čia nuo seno gyventum.

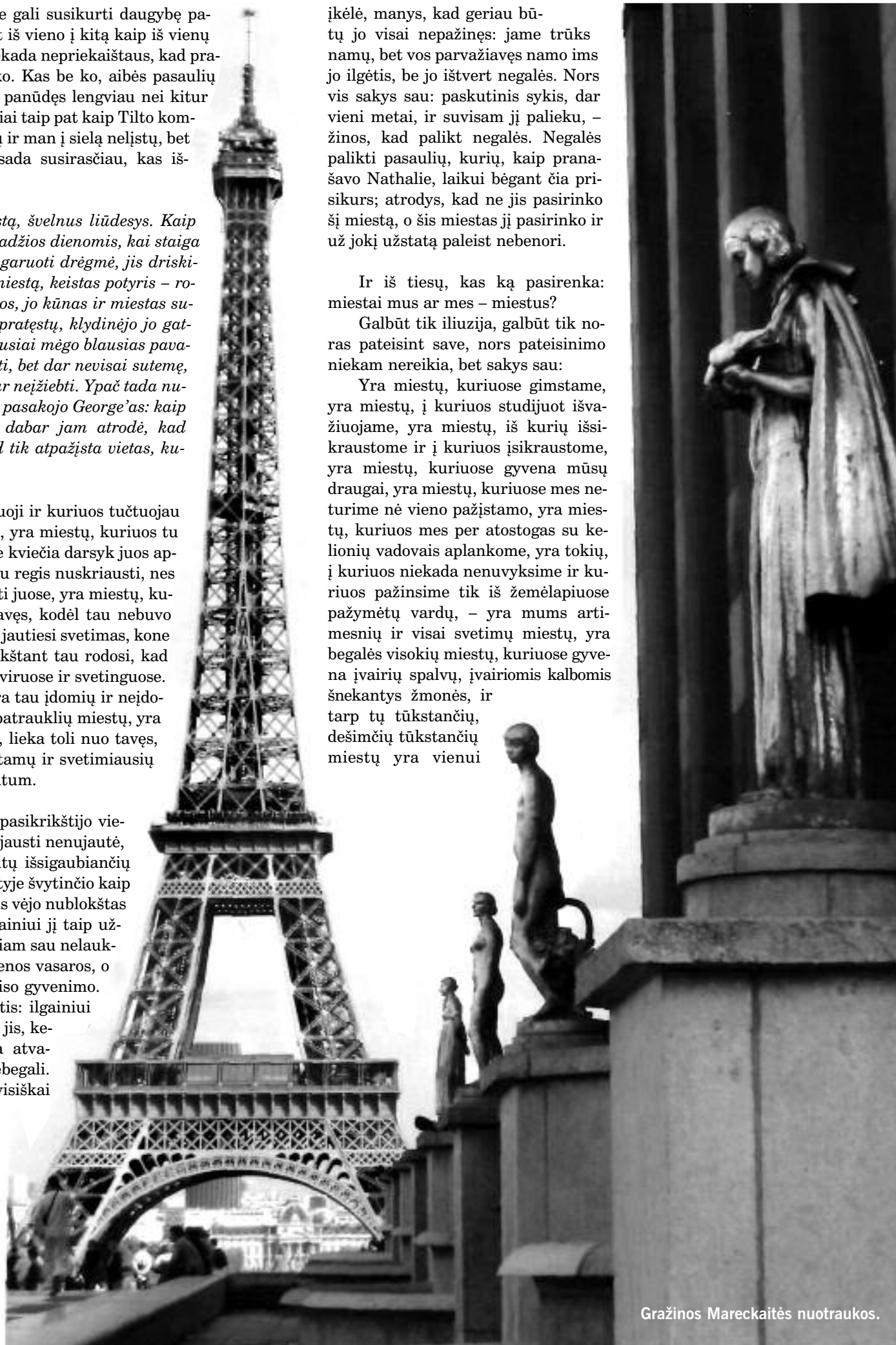
Juokais vieną dieną su Melanie pasikrikštijo vienos vasaros emigrantais – tada nė nujausti nenujautė, jog šis Senos krantinių, vienos iš kitų išsigaubiančių tiltų arkų, Luvro, Eifelio bokšto, naktyje švytinčio kaip iš šiaudelių nupintas ir į Marso laukus vėjo nublokštas trapus lietuviškas sodas, miestas ilgainiui jį taip užburs ir pavergs, kad iš emigranto pačiam sau nelaukta netikėtai taps imigrantu, ir ne vienos vasaros, o daugelio metų, kas ten žino, gal ir viso gyvenimo. Paskui įsitikins, kad jis – jokia išimtis: ilgainiui susipažins su ne vienu, kuris, kaip ir jis, kelioms savaitėms, porai mėnesių čia atvažiavę staiga pajuto, kad išvažiuot nebegali. Manys, kad visi jie, net vienas kito visiškai nepažįstantys, sudaro bendruomenę, – žinojimas, kad ji, tegul niekur neužregistruota ir niekada visa drauge nesusirenkanti, tik nuojautų ir numanymų saistoma, egzistuoja, jį sunkiais akimirksniais guos, teiks stiprybės ir pasitikėjimo savimi. Ir vis dėlto lygiai kaip kai kurie iš tų pažįstamų ir nepažįstamų, čia nei visiškai savų, nei visiškai svetimų, kartais keiks dieną, kai į šį miestą pirmąsyk koją

įkėlė, manys, kad geriau būtų jo visai nepažinęs: jame trūks namų, bet vos parvažiavęs namo ims jo ilgėtis, be jo išvert negalės. Nors vis sakys sau: paskutinis sykis, dar vieni metai, ir suvisam jį palieku, – žinos, kad palikt negalės. Negalės palikti pasauliū, kurių, kaip pranašavo Nathalie, laikui bėgant čia prisikurs; atrodys, kad ne jis pasirinko šį miestą, o šis miestas jį pasirinko ir už jokių užstatų paleist nebenori.

Ir iš tiesų, kas ką pasirenka: miestai mus ar mes – miestus?

Galbūt tik iliuzija, galbūt tik noras pateisint save, nors pateisinimo niekam nereikia, bet sakys sau:

Yra miestų, kuriuose gimstame, yra miestų, į kuriuos studijuot išvažiuojame, yra miestų, iš kurių išsikraustome ir į kuriuos įsikraustome, yra miestų, kuriuose gyvena mūsų draugai, yra miestų, kuriuose mes neturime nė vieno pažįstamo, yra miestų, kuriuos mes per atostogas su kelių vadovais aplankome, yra tokių, į kuriuos niekada nenuvyksime ir kuriuos pažinsime tik iš žemėlapiuose pažymėtų vardų, – yra mums artimesnių ir visai svetimų miestų, yra begalės visokių miestų, kuriuose gyvena įvairių spalvų, įvairiomis kalbomis šnekantys žmonės, ir tarp tų tūkstančių, dešimčių tūkstančių miestų yra vienai

Gražinos Mareckaitės nuotraukos.

vienas, vienintelis miestas, kuris yra tavo, kurį susirasti – tai susirasti save.

Ar miestai, kuriuose gimstame, būtinai yra miestai, kuriuose gimti turėjome?

... Žmonės mūrija namus, žmonės juos griaua ir vietoj jų mūrija kitus, žmonės tiesia gatves, iškerta aikštes, žmonės per upes permeta tiltus, žmonės iškasa tunelius, – žmonės nuolatos stato ir perstato miestus, žmonės be perstogės juos kuria ir perkuria, bet miestai keičia ir žmones.

Be kranų, be pastolių – tyliai, pamažu, nejučiom.

Miestai keičia žmones gal net labiau, nei žmonės keičia miestus.

Miestai stipresni negu žmonės?

C6, A4, E7, – ar aną ankstyvą ūkanotą vasaros rytmetį, pakėlęs, regis, tam tyčia po jo kojomis pamestą Paryžiaus schemos, Paryžiaus plano, Paryžiaus žemėlapiu atplaišą, įtarti galėjo, kad tas iš raidžių ir skaičių nuaustas tinklelis jį taip supančios, B5, D3, F8, – ar akimis jį tyrinédamas pamanyti galėjo, jog taip ilgai, gal niekada iš jo ištrūkt neįstengs? □

Rašytojai Peleckio-Kaktavičiaus vaizduose

VYTAUTAS VOLERTAS

Leonas Peleckis-Kaktavičius: *Žodi, kuris esi*; almanacho „Varpai“ leidinys su LR Kultūros ministerijos parama; Šiauliai, 2007; 350 psl.

Tai esė, pokalbiai su rašytojais, studija. Knygoje sukaupta daug ir įdomių žinių apie XX a., ypač jo antrosios pusės literatūros kūrėjus ir darbuotojus. Žinoma, nepamiršti ir tie, kurie nepavėlavo XXI a. sutikti ir jau spėjo jame įprasti. Tai gyvenimai, likimai ir kūryba, daugiausia pačių rašytojų žodžiais nusakyta, ypač antroje knygos dalyje.

Leonas Peleckis-Kaktavičius (toliau trumpinsime P-K), rašytojas ir literatūrologas, daug laiko atidavė literatūriniam tyrinėjimams. Ši – jau penkioliktoji jo knyga. Iš jų keturios yra P-K kaip eseisto, literatūros istoriko ir tyrinėtojo darbo vaisiai. Visos penkiolika išleistos jau po 1990 m. atgautos nepriklausomybės.

P-K nuo 1989 metų redaguoja ir literatūros almanachą „Varpai“, pasirodantį Šiauliuose. Šis stambios apimties leidinys įsteigtas 1943 m., bet po dviejų numerių jo gyvastį nutraukė antroji Sovietų Rusijos okupacija. Nuo 1989 m. P-K suredagavo šio almanacho jau dvidešimt numerių. Nors „Varpai“ yra leidžiami Šiauliuose, jie jungia visus Lietuvos rašytojus, vyresnius ir talentingus pradedančiuosius, jie taip pat spėjo paliesti ir vieną kitą išėivijos kūrėją.

Dėmesį patraukia P-K darbštumas: minėtos penkiolika knygų. „Varpų“ redagavimas ir paskelbtose knygose medžiagos gausa bei jos rūpestingas paruošimas. Vėliausias darbas „Žodi...“, su kuriuo čia trumpai susipažįstame, pažvelgia net į subtilių kūrėjų gyvenimą, bet šiltomis akimis. Skaitytojas tarsi mato pro atskleistą užuolaidą kūrybos ir gyvenimo užkampius.

Autorius, prieš rengdamasis kamantinėti kūrėją, gerai susipažįsta su jo darbais. P-K klausimai siekia tikslų ir pilnų atsakymų, kartais provokuoja ar net pastumia tiesos ir pilnumo link. Jo klausimai pašnekovui yra mandagūs, apima visą kalbinamojo kūrybą. Rengiant klausimus, matome kantrų klausinėjančiojo apmąstymą ir kūrybiškumą.

„Žodi...“ pradžioje autoriaus dėmesys sutelktas poetui Algimantui Baltakiui. Čia skaitome per 2002–2006 m. vasaros atostogas Nidoje, praleistas poeto kaimynystėje, surinktus išpūdžius. Liečiama ne tik kūryba. Matome poeto kasdienybę, šventes ir pošvenčius, išgirstame apie šeimą, didelį ir mielą žmonos vaidmenį, pasimetimus, drąsius ryžtus. Gyvenimiškoje aplinkoje sutinkame kitus, su A. Baltakiu bendraujančius, kūrėjus. Štai dramaturgai ir režisieriai V. Miliūnas su J. Miltiniu, žydų rašytojas G. Kanovičius, Petras Palilionis, Paulius Širvyys, Mykolas Sluckis. Susitikimuose su A. Baltakiu ir įvairiuose poeto prisiminimuose bei pasakojimuose išskyla „su organais susijusių“, prie rašto buvusių tipų vardai, tokie kaip Vytauto Kazakevičiaus, Juozo Kuolelio, Genriko Zimano, Rašytojų sąjungos „botago“ Alfonso Bieliausko. Net keistai pagarsėjęs Vytautas Petkevičius neaplenkiamas. Ši knygos dalis yra tuo įdomi, kad rašto žmonės kalba apie save ir apie kitus, kartais ir pašaipos nevydami šalin.

(Algimantas Baltakis išėivijoje mažai pažintas poetas, g. 1930 m. Utenos

aps., augo Kaune. Baigė Vilniaus u-to Istorijos – filologijos fak., dirbo įvairiose redakcijose, išleido nemažai poezijos rinkinių. LE, XXXVI t.).

Būdamas Nidoje, P-K randa daug žinių apie Kazį Borutą, Viktorą Miliūną, Kazį Jankauską, Juozą Miltinį. Ne visos šios pavardės buvo žinomos išėivijos visuomenei, tačiau jų šešėly daug išgirstame apie Vytautą Mačernį, Joną Avyžių, Liūnę Janušytę ir kitus, čia nesvetimus.

Stambiausia knygos dalis, užimanti 200 puslapių, yra „Pokalbiai“. Čia P-K elgiasi formaliai. Jis neatpasakoja kažkada vestų pokalbių, nugirstų kūrėjų atsiliepimų apie kūrėjus, bet pasirinktiems asmenims pateikia klausimus ir skelbia jų atsakymus. Jau minėta, kad klausimai yra įdomūs ir beveik priverčia pašnekovą visiškai atsiskleisti. Reikia stebėtis ir atsakymais, kai kur užimančiais apie 20 knygos puslapių. Tokioje erdvėje galima savo širdį atskleisti ir joje išlieti susirinkusį tvenkinį. P-K kalbintieji yra: Tomas Venclova, R. Šilbajoris, G. Kanovičius, B. Vilkutaitytė-Gedvilienė (apie „Amerika pirtyje“ autorystę), J. Aputis, V. Bubnys, V. Bložė, J. Liniauskas, O. Baliukonė, E. Ignatavičius, A. Bieliauskas, J. Gričius, V. Alekna, R. Vanagas, P. Mikalauskas. Ne visos šios pavardės yra žinomos išėivijoje. Tarp jų yra ir žmonių su liguistumo požymiais, ir buvusių didelių komunizmo ramsčių, kaip Alfonsas Bieliauskas.

(Alfonsas Bieliauskas g. 1923 m. Pažaislio vls. Labai vargingai augęs, bet 1941 m. su raudonarmiečiais pabėgęs į Rusiją. Nuo 1944 m. kompartijos narys. Romanistas, SSRS Rašytojų sąjungos prezidiumo narys, Liet. Rašytojų sąjungos pirmininkas. LE., XXXVI t.).

Visi pokalbiai yra įdomūs. Juose išgirstame mažai žinomų istorinių faktų ir susipažįstame su rašytojų nuotaikomis sovietiniais laikais. Paskutinė knygos dalis „Studijos“ skirta „Lituanus“ žurnalo penkiasdešimtmečiui. Nušviesta visa žurnalo istorija, peržvelgtas turinys, išvardinti redaktorai ir žymesni bendradarbiai. Pagrindinis informacijos šaltinis – prof. Antanas Klimas.

Medžiagos gausumą šioje P-K knygoje patvirtina pateikta pavardžių rodyklė, kurioje yra apie 700 įrašų.

Iš kūrėjų pasisakymų bei P-K pastabų skaitytojui persasi mintis, kad tarp tuometinių rašytojų vyravo nekalta nuomonė, jog jie visuomenėje sudarė kažkokią aukštesnę klasę. Jiems pagarba buvusi beveik privalus dalykas, tuo pačiu ir pakenčiamas finansinis pagrindas. Jų suėjimai buvę panašūs į ritualines suėigas, kuriose apkalbami draugai, pasigiriama ir pasiskelbiama geriausiu. Ši nuotaika, žinoma, buvo atėjusi iš Sovietų Rusijos, kur rašytojus laikė propagandistais. Jokiam Vakarų krašte ir tarp kitų profesijų atstovų tokio išskirtinumo nereikalaujama, misijine

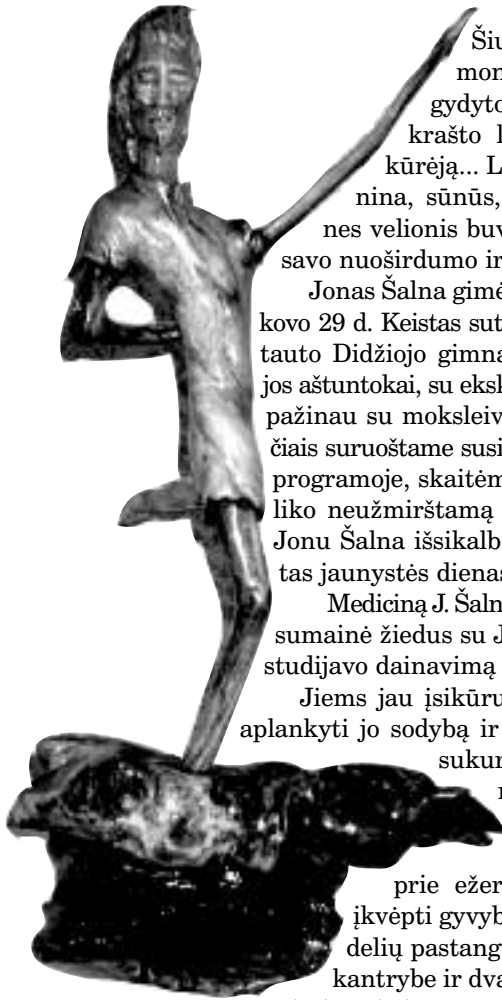
paskirtimi nesigiriama.

P-K pats nevertina kūrėjų darbų. Jis stebi jų gyvenimą, jį objektyviai atpasakoja, kartais perduoda ir pašaly nugirstas pastabas. Nešališkumas palieka skaitytojui pačiam spręsti. Nėra primestos nuomonės, o sava nuomonė juk visada pati svarbiausia. Todėl ir P-K knyga „Žodi...“ yra šiltai priimama. Ji duoda įdomių žinių, skaitytojo neįtaigoja, tik jį sudomina. Panašaus turinio leidinių yra mažai, o šis ypač įdomus išėivijoje, buvusioje už Lietuvos kūrybinių durų. Šis darbas kartu su V. Areškos knyga „Kumelė vardu Emilija“, dar prijungus „Naujojo Židinio/Aidų“ 2007 m. nr. 4-5 Arūno Streikaus straipsnį „Sovietų Sąjungos ‘darbas su išėivija’“ padeda pažinti išėivijos kairiųjų liberalų ne visada sveiką bendravimo ir bendradarbiavimo istoriją su okupuota Lietuva. □

Jonas Šalna

Dulkių debesys Dievo saujoj

Šių metų sausio 18 d. Čikagos ir Lemonto lietuviai negrižtamai išlydėjo gydytoją Joną Šalną – idealistą, Vilniaus krašto lietuvį, poetą, medžio skulptūrų kūrėją... Liūdesy liko žmona, dainininkė Janina, sūnūs, anūakai ir daug artimų bičiulių, nes velionis buvo labai mylimas ir gerbiamas dėl savo nuoširdumo ir paprastumo.

Jonas Šalna gimė Švenčionių apskrityje 1921 metų kovo 29 d. Keistas sutapimas: kai jis mokėsi Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijoje, mes, Vilkaviškio gimnazijos aštuntokai, su ekskursija vykome į Vilnių. Ten ir susipažinau su moksleiviu Jonu Šalna ta proga su vilniečiais suruoštame susitikimo vakare. Dalyvavome vakaro programoje, skaitėme savo kūrybą. Vilnius mums paliko neužmirštamą išpūdį. Kai po daugelio metų su Jonu Šalna išsikalbėjome, buvo labai gera prisiminti tas jaunystės dienas.

Mediciną J. Šalna baigė Miunchene, Vokietijoje. Ten sumainė žiedus su Janina Domeikaite, kuri tuo metu studijavo dainavimą Miuncheno konservatorijoje.

Jiems jau išikūrus Wisconsin valstijoje, man teko aplankyti jo sodybą ir miesto muziejuje pamatyti Jono sukurtas nuostabias medžio skulptūras. Tai labai intriguojanti medžiaga: vandenyje išmirkusio medžio gabalai – šiekštai, surinkti prie ežerų, išdžiovinti, išdrožti, bandant įkvėpti gyvybę toms medžio atplaišoms. Tai didelių pastangų reikalaujantys darbai, atlikti su kantrybe ir dvasine jėga... Gal tik nedaugelis kūrėjų imasi šio žanro. Grakščios šokėjos, didelių ir ma-

žų paukštelių kompozicijos, gervė, gaidys, muzikantai, Rūpintojėliai, kurių vienas, itin raiškus, dabar puošia Ateitininkų namus Lemonte. Daugelį Jono Šalnos darbų rasime ir ne vieno mūsų tautiečio namuose.

Poezija Jonas Šalna domėjosi nuo pat jaunų dienų. Būdamas labai kuklus, savo sukurtų eilėraščių nevertino, beveik niekam jų nerodė, nes manė, kad praktiškai gydytojo profesijai poezija yra svetima. Pagaliau mylimos žmonos raginamas, 1996 m. išleido pirmąją savo poezijos knygą „Nurimus banga“, iliustruotą jo paties medžio skulptūromis ir dailininkės Nijolės Šaltenytės kūriniais. Vėliau pasirodė ir kitos dvi knygos: „Amžinybės juosta“ (1999) ir „Gyvenimo veidrodis“ (2004).

Apie savo kūrybą poetas taip kalba: „Išleidau šį (*t.y. pirmąjį – J.G.*) poezijos rinkinį tuo metu, kai mano viduje atsirado tai, kas neleidžia tylėti. Daug nesitikiu, bet jei vienam kitam patiks, savyje jausiu visišką pasitenkinimą. Šios knygos eilėraščiai yra įvilkti į epitafijų, vienas kitas į humoristinę formą, analizuojant gyvenimo prasmę kančioje ir mirties realybės akivaizdoje. Visatos kontekste matoma žmogaus fizinė menkystė, pasaulio beribiškumas ir visa ko finalas – Alfa ir Omega. Tą knygą autorius skyrė savo tėvų Jono ir Emilijos atminimui, nes jie, kaip rašo autorius, išleido jį į mokslus anais mokyti sunkiais laikais ir nukentėjo dėl savo įsitikinimų.

Jono Šalnos eilėraščiuose rasime gyvenimo trapumo, laikinumo nuotaikas, nes prisirišimas prie žemės ir daiktų, anot autoriaus, yra toks laikinas ir tuščias dalykas...

Janina ir Jonas Šalnos.

Laimos Apanavičienės nuotr.

Julija Švabaitė-Gylienė

Šalna

(vienas iš Šalną Grybėnų kapinaitėse)

Tai aš, tas vienas iš Šalną,
Prisiglaudęs prie pušies šaknų
Mažytėse Grybėnų kapinaitėse.
„Kritau ir aš, kaip krisi tu“ –
Skaitai...

Šaltas prakaitas pavirsta ledu,
Nusišluostai
Ištryškusį ant kaktos
Tarp raukšlių.
Šaltas vėjas
Šiurena plaukus,
Gniaužia širdį.

Skaitai...
Nubrauki vėją,
Skaitai
Ir...
Išeini,

Palieki kapus,
Pravirus vartus
Užmiršti uždaryt.

Vėjas sukasi ratu
Virš šaltų kauburių.
Pušų šakos
Moja
Ir laukia...
Jos laukia tavęs –
Vieno iš Šalną.

Laikrodininkas

Žibintai užgeso,
Kelio galas netoli.
Žinau aš, Viešpatie,
Pareinu Namolei
Taisyti laiką,
Kai laikas sustojęs.

Pabaiga

*
Saulė nusileido
Tą vėlų vakarą,
Kai Šviesa mane prikėlė.

*
Žodis iškrito nejučia,
Neužmigau
Tą nemigo naktį.

*
Saulė nuskendo į dugną,
Ja maitinasi žuvis.

*
Miegas tai gyvenimas,
Kuriuo gyveni
Nežinodamas, kad esi gyvas.

*
Kirvis pavirsta į giljotiną,
Kai kerta medžių galvas.

*
Sustok,
Ši diena
Paskirta maldai.

*
Sužydo sodai balzganai,
Tai tavo sielą
Paviliojo obelys.

*
Diena – Gyvenimas.
Kam reikia nakties?
Jei iškeliautų Naktis,
Iškeliautų mirtis.

*
Prisišliejau prie aksomo žodžių,
Jie pavirto dygliais.

*
Kai sarkazmas liečia žemę,
Ten šešeliams nėra vietos.

*
Dangus pajuosta nuo dulkių,
Kai žmogaus siela
Pavirsta griuvėsiais.

*
Jie viską, ką turėjo,
Išmainė į vežimą sniego.

*
Knyga mano rankoj
Žaidė su saule ir žaidė su žeme.
Nugalėjo dangus.

*
Vėjai gimdė ir išmylavo,
O gimdytos audros
Mirtinai užbučiavo.

*
Atveri knygą,
Daug prirašyta –
Nerandi žodžio.

*
Didūs pasauliai – dulkių debesys
Skraido Dievo saujoj.

Mariaus Zavadskio sentimentai

BENAS URBUTIS

Marius Zavadskis – Lietuvos jaunosios kartos skulptorius, prof. Dalios Matulaitės auklėtinis. Tarp Lietuvos dailės akademijos dėstytojų (o ir apskritai tarp Lietuvos skulptorių) reikia gerokai paieškoti pilietiškumo apraiškų. Dalia Matulaitė ir Gediminas Karalius yra tie dėstytojai, kurie savo studentams nepučia postmodernistinių koceptualistinių miglų, o stengiasi juos supažindinti su mūsų valstybės istorija, kultūros veikėjais, neapeidami ir tragiškų Lietuvos praeities gyvenimo momentų. Prisimenu prieš keletą metų Lietuvos Seime surengtą prof. G. Karaliaus studentų darbų parodą lietuvių tremties tema. Taip pat Dalios Matulaitės monumentalūs kūriniai, skirtus mūsų praeities žymiesiems žmonėms.

Pastarosiomis dienomis Vilniaus „Akademijos“ galerijoje veikė Dailės akademijos aspiranto Mariaus Zavadskio paroda, surengta kaip jo mokslinio darbo praktinė dalis – projektas „Kunstkamera“. Teorinė dalis buvo skirta XX a. moterų skulptorių meninėms strategijoms ir socialiniam statusui aptarti. Susidomėjimas tarp menininkų moterų kūryba nereiškia kokio nors feministinio judėjimo stiprėjimo, tai tiesiog naujų aspektų meno kūryboje teorinės paieškos. Tačiau M. Zavadskio „Kunstkamera“ sukėlė didelį susidomėjimą šio skulptoriaus kūryba, kuri ir grupinėse parodose išsiskirdavo savitumu. Tai grynai asmeninis žvilgsnis į šiuolaikinį pasaulį, neužvaldytas konceptualaus kontekstualizmo, kuriuo taip didžiujasi mūsų modernieji skulptoriai, skindami savo laurus moderniam kosmopolitizmo užvaldytame pasaulyje. Šis žvilgsnis rodo autoriaus pilietinę atsakomybę prieš istorinę mūsų tautos, kurios dalimi skulptorius jaučiasi, patirtį.

Šių eilučių autoriui teko atsitiktinai dalyvauti, kai aspirantas, skulptūros dėstytojas M. Zavadskis gynė savo aspirantūrinį darbą, kad įgytų profesionalaus menininko-pedagogo licenziją. Komisija (vadovas – Dailės akademijos prorektorius Arvydas Šaltenis) jo atžvilgiu buvo nusiteikusi geranoriškai, nors neišvengta replikų dėl skulptoriaus sentimentalumo (taip suprato vieni), ironiškumo (tai kitų nuomonė), meninės raiškos būdų neapibrėžtumo ar pan. M. Zavadskis nesigynė dėl jam primetamo sentimentalizmo, bet kuklus, iš pirmo pažvelgimo drovus autorius narsiai apgynė savo, kaip kūrybinės asmenybės, poziciją. Jis atmetė bet kokius įtarimus dėl ironijos ar kičo apraiškų savo mene ir pareiškė, kad daro tai, kas jam atrodo teisinga.

Taip, jo skulptūrose ir tekstilės darbuose (šios meno sritys sudarė parodos pagrindą) iš tiesų esama daug sentimentų. Bet sentimentai, mano nuomone, nereiškia sentimentalumo. Tai sentimentai tėvų ir senelių praeičiai Sibiro tremtyje, kaip ir genetinė atmintis šiai mūsų tautos tragedijai. Tai sentimentai šeimos tradicijoms, išlikę vaikystės prisiminimuose, tai krikščioniškosios kultūros atšvaitai. Vienas pagrindinių skulptūros ir tekstilės darbų motyvų – širdis. Liepsnojanti, ietimi pervarta Jėzaus širdis. Šilku aptraukta širdis, padengta artimųjų, giminių, galbūt moks-

Marius Zavadskis prie savo kūrinio.

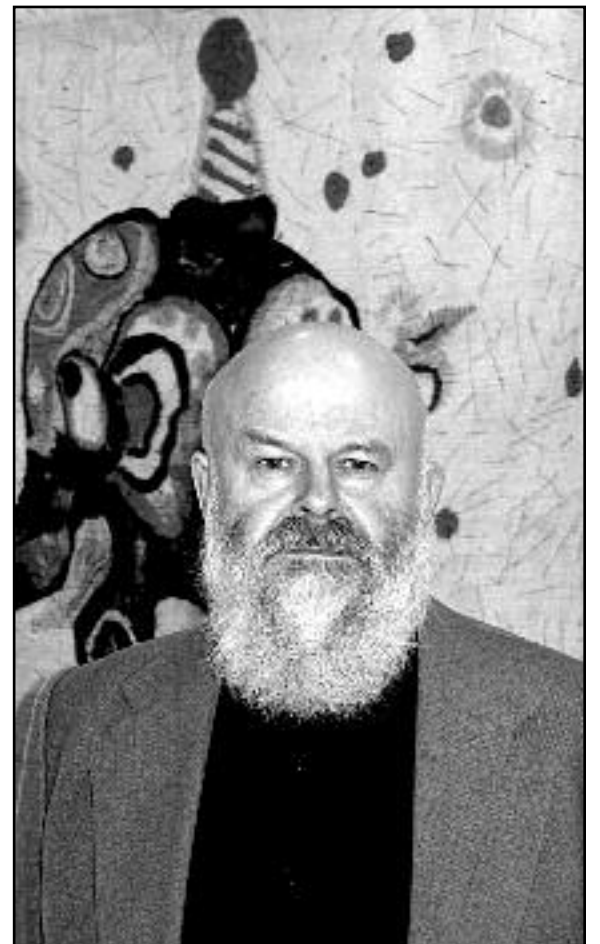
Beno Urbučio nuotraukos.

ladraugių ar šiaip šeimyninio albumo nuotraukų kopijomis. Širdis, lyg vynuogių kekė, skirta Sibiro tremtinių atminimui... Paklaustas, kodėl rinkosi širdies motyvą, dailininkas sako, kad jį inspiravo Vilniaus bažnyčiose kabančių, stebuklingais laikomų paveikslų votai-sidabrinės širdelės. Ekspozicijos centre – didelė krikščionybė, išmarginta ant aksomo tapytais ornamentais. Dailininkas sako, kad šis kūrinys vadinasi „Prieš skrydį“. Galbūt jo vaizduotėje krikščionybė ir yra daiktas, kuriame kūdikis pradeda skrydį į gyvenimą. Šiaip ar taip sentimentai paprastai eina per širdį. Toks posakis gal ir skamba tiesmukiškai, bet jis, kaip ir kiti krikščionybės simboliai, yra tiksli nuoroda į M. Zavadskio moralinius ir meninius principus.

Komisijos narius menininkas nustebino ne tik veltos ir siuvinėtos tekstilės (gobelenų) pavyzdžiais, kaip aliuozija į teorinę savo mokslinio darbo apie moteris dalį, bet ir drąsiais, plataus polėkio ieškojimais skulptūros mene, dinamiška figūrinės skulptūros plastika. Mažosios bronzinės skulptūros įdomiai kontrastavo su gipsiniais, bet gana išraiškingais portretais, leidamos daryti prielaidą, kad bronzą kaip medžiagą prasi kur kas didesnių menininko kūrybinių sumanymų ir skulptūrinių mastelių.

Parodos aptarime dalyvavo Europos mene savo konceptualistiniais ieškojimais garsėjantis skulptorius, Dailės akademijos dėstytojas Mindaugas Navakas. Jo gana pretenzingas kalbėjimas apie skulptūros meno aspiranto M. Zavadskio darbus turėtų nustebinti kiekvieną, kuris šį skulptorių girdi pirmą kartą, bet nenustebino komisijos narių.

Tai kontroversiškas menininkas, atkakliai ginantis ir peršantis vienkryptį abstrahuotą meną, kaip šiuolaikinės lietuvių skulptūros modelį. Šis menas neturi prigimtinių savo žemės šaknų ar tradicinio tautinio meno tąšos. Tokios nuostatos

M. Zavadskio darbo vadovas prof. Gediminas Karalius.

ir nuotaikos, ko gero, vyrauja šiandieninėje Dailės akademijos skulptūros katedroje, jomis maitinami studentai, kuriems dėstytojai paprastai yra autoritetai. Deja, tai nepadaeda ugdyti nacionalinio meno, kuriuo mes išsiskirtume iš kitų pasaulio tautų. Jaunus skulptorius jos stumia į beveidžio meno vandenyną, kuriame jie dingsta kaip lietaus lašai, susilieję su panašiais į juos kosmopolitizmo išpažinėjais. Ar ne todėl lietuvių skulptoriai niekaip negali sukurti raiškesnių savo istorinių asmenybių monumentų, o nacionalines premijas laimi ne tie, kurie turi potencijos tokias skulptūras kurti.

Ačiū Dievui, Marius Zavadskis, atrodo, nuo studijų metų kovoja už savo veidą ir savo vardą, kad paliktų pėdsaką Lietuvos ir lietuvių skulptūros istorijoje. □

Išėivijos bibliofilas Justinas K. Karazija

DOMAS KAUNAS

Tęsinys. Pradžia 5 numeryje

Karazijai sąvoka *knygų meilė* (nežinia, ar jis vartojo žodį *bibliofilija*) reiškė ypatingą, fiziniu ir psichologiniu prieraišumu grįstą draugystę su knygomis. Ji leido jomis džiaugtis, rūpintis, globoti, visada turėti po ranka, apžiūrėti, atsiversti, pažinti, gilintis į turinį, remtis sprendimuose, kurti dvasinį komfortą, su savo bičiulėmis supažindinti kitus, rodyti pasitikėjimą skolinant. Knygos jam teikė emocinį pasitenkinimą ir brandino dvasinę pilnatvę. Karazijai, matyt, buvo labai svarbus pats bibliotekos kūrimo procesas kaip priešstata rutininei rankpelnio kasdienybei. Ji skatino žurnalistinius bandymus ir padėjo įgyvendinti kitus kūrybinius sumanymus, leidžiančius išlikti visuomeniškai reikšmingu ir matomu nors ir vietinėje bendruomenėje. Tokius, kaip Karazija, bibliofilijai galėjo pastūmėti įvairūs motyvai: tolimos Tėvynės nostalgija, rezistencija, racionalus išskaičiavimas – grįžti ne tuščiomis rankomis. Mes nieko nežinome apie namų aplinkos poveikį. Gausi bibliofilijos literatūra liudija, kad vyrų pomėgi dažnai palaiko ir skatina pats artimiausias asmuo – žmona. Ji būna jautri globėja, išvalgi patarėja, taikli vertintoja ir net atlaidi finansinė rėmėja.

Sprendžiant iš bibliotekos apimtį ir turinio, Karazijos santykis su bibliofilija pasižymėjo ir vartotojišku interesu. Jį galima iliustruoti žinomu Senekos posakiu: knygų reikia turėti tiek, kiek įstengi perskaityti. Karazijos asmeninė biblioteka – viso gyvenimo kelio biblioteka. Ji nuosekliai kaupta kasdienybėje ir kasdienybės reikmėms. Savininkas nesiekė beatodairiškai didinti knygų skaičių, pildyti įsivaizduojamų spragų ir medžioti retenybę. Jis nekaupė ir nekūrė spaudos paveldo kolekcijos. Karazijos kone visą amžių telkti spaudos leidiniai dėl laiko tėkmės ir garbaus amžiaus vieną dieną savaime virto išliekamuoju kultūros paveldu, turinčiu, lyginant su naująja spauda, kitokią vertę ir paskirtį. Jie įgijo paminklinį ir istorinį svorį.

Bibliotekos sudėtį lėmė savininko interesai ir komplektavimo šaltiniai. Neabejotina, kad jos nemaža dalis buvo surinkta iš ateivių pastogių tiesiogine ir perkeltine prasme. Nuvertėjusius XIX–XX amžiaus sąvartos lietuviškus leidinius greičiausiai buvo galima nusipirkti už centus arba gauti dovanų. Worcesteryje buvo ir lietuviškų knygų prekybininkų. Suvalkijos išėivis Mykolas Paltanavičius Worcesteryje leido savaitraštį „Amerikos lietuvis“ ir knygas, jomis prekiaavo. Karazija savo bibliotekoje turėjo Paltanavičiaus išleistą Andriaus M. Martaus knygą *Lietuvoje Europos karės metu* (1916), ant kurios viršelių išspausdintas parduodamų leidinių reklaminių sąrašas. Karazija knygų dovanų gaudavo iš lietuvių visuomeninio ir politinio sąjūdžio dalyvių, artimai bendravo su minėtoju Pranu Lavinsku, kaupusiu išėiviškos periodikos rinkinį, jį rėmė. Angliakasio parašytos bibliografinės apžvalgos *Amerikos lietuvių laikraščiai, 1879–1955* paskutiniame lape išspausdintame Garbės prenumeratorių sąrašė nurodytas *Justinas Karažėja*. Bibliofilo pavardė užrašyta tarmiškai.

Karazijos bibliotekoje pasirodžiusios pirmosios sovietinėje Lietuvoje leistos knygos datuojamos 1954–1955 metais. Vėliau jų skaičius kasmet auga iki poros dešimčių ir keleriopai nusveria išėiviškasias. Tai skatina bibliofilo partnerių ir rėmėjų ieškoti Tėvynėje. Iš jų žinomi du: broliai Povilas ir Feliksas. Juos savo laiške įvardijo Justino sūnus Richardas. Trečiąjį rėmėją spėtinai nurodo Justino brolio anūkas Rimantas Karazija, Lietuvos veterinarijos akademijos profesorius. Jo manymu, knygas ir periodiką į Ameriką uoliai siuntinėjo jo giminė iš motinos pusės mokytojas Kazimieras Pajarskas.

Justinas Karazija su šeima. Greta (iš dešinės) stovi žmona Paulina, duktė Ernestina ir sūnus Richardas. 1944 m. Nuotrauka iš Karazijų šeimos archyvo.

Remiantis išsaugotu gana išsamiu leidinių sąrašu ir kai kuriais kitais duomenimis, Justino Karazijos, kaip bibliofilo ir visuomenininko, biblioteką galima vertinti šešiais aspektais: *leidinių amžiaus, kalbų, spausdinimo vietos, turinio, leidinių tipologijos* ir jos *individualumo lygiu*. Kiekvienas iš jų teikia galimybių pažinti bibliotekos ir jos kūrėjo prigimtį, vertinti mokslo ir kultūros paveldo požiūriu.

Bibliotekos leidinių fondo amžių apibrėžia 1891–1976 metai. Pirmąją data paženklintos dvi knygos: Baltimorės Lietuvių mokslo draugijos lėšomis išleisti Jono Šliūpo *Lietuvizkiejie rasztai ir rasztininkai* (nors antraštiniame lape nurodyti 1890 m., iš tikro knyga pasirodė tik 1891 m.) ir Juozo Andziulaičio iš anglų kalbos versta Oxfordo profesoriaus Edwardo Augusto Freemano apybraiža *Europos istorija*. Abu leidiniai lietuvių mokslui ir kultūrai labai svarbūs. Pirmasis – pirmoji lietuvių raštijos ir knygos istorija, pastarasis – pirmasis visuotinės istorijos veikalas lietuvių kalba. Spaudos draudimo laikotarpiui priskirtina Tilžėje išėjusi kontrafakcija *Auksa altorius, arba Szaltinis dangiszku skarbu* (antraštiniame lape nurodyta: *Wilniuje, Kasztu ir Spaustuweje J. Zawadskie, 1879*, apimtis – 992 puslapiai). Knyga su tokiais duomenimis tilžiškis spaustuvininkas Otto von Mauderode vien 1891–1904 m. perspausdino dešimt kartų, tad identifikuoti jos leidimą remiantis vien lakonišku bibliografiniu įrašu neįmanoma.

Visi 1976 metų leidiniai buvo gauti iš sovietinės Lietuvos. Tai Juozo Baltušio romanas *Su kuo valgyta druska*, pirmasis *Lietuviškosios tarybinės enciklopedijos* tomas ir labai paranki kai kurioms datavimo prielaidoms daryti periodika: populiarus mėnesinio žurnalo „Mokslas ir gyvenimas“ pirmieji 5 numeriai ir pusmetinio kalbos kultūros ugdytojo „Mūsų kalba“ pirmasis sąsiuvinis.

Kalbos požiūriu biblioteka buvo visiškai lietuviška. Susipažinus su katalogu, jame rasti tik trys įrašai anglų kalba. Literatūros anglų kalba stygius bibliotekoje užduoda mįslę. Gal Karazija ją buvo vos pramokęs?

Regioniniu požiūriu leidinių sklaida nedidelė. Mūsų skaičiavimais, 641 knyga (55 proc.) pasirodė JAV, 429 (38 proc.) – Lietuvoje (jai priskiriami ir spaudos draudimo metų leidiniai, išėję Tilžėje), 59 (5 proc.) – pokario Vokietijoje, 13 (1 proc.) – Mažojoje Lietuvoje, 6 (0,5 proc.) – Rusijoje, 5 (0,5 proc.) – kitose šalyse (tokiose kaip Australija, Didžioji Britanija ir Kanada). Nemaža Karazijos pažiuroms artimos literatūros jo amžiuje pasirodė Pietų Amerikoje, tačiau jų pėdsakų bibliotekoje neužtikome.

JAV leidinių repertuaras gana margas, tačiau

galima išvelgti ir vyraujančias tendencijas. Iki 1917 m. pirmenybė teikta išėivijos darbininkiško gyvenimo, socialinio turinio knygoms, leidžiamoms Lietuvių socialistų sąjungos Amerikoje ir kitų tokios pat krypties organizacijų. Tarp kitų Karazija turėjo Jono Boleslovo Smelstoriaus versėtą vieną žinomiausių anos epochos ideologinių veikalų – Karlo Marxo ir Friedricho Engelso *Komunistų manifestą* (1914). Po 1917 m. Spalio perversmo susidomėta valstijose leidžiama Rusijos marksistinė, bolševikinė ir net eserine literatūra (N. J. Bucharino, V. Lenino, J. Plechanovo, L. Trockio vertimais). Originaliąją socialistinę politinę literatūrą Karazijos bibliotekoje atstovavo Juozo Baltrušaičio Mėmelės, Antano Bimbos, Rojaus Mizaros, Leono Pruseikos ir kitų išėivijos autorių rašiniai. Po 1920 m. susidomėjimas kovingomis, agitacinio turinio knygomis atslūgsta, jas keičia Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugijos leidiniai.

Karazijos bibliotekoje buvo nedidelis vertingų Amerikos žemyne išėjusių lituanistinių leidinių rinkinys. Jam skirtini istorijos, tautosakos, tautotyros, literatūros veikalai. Tarp jų autorių iškiliausi Simonas Daukantas, Jonas Basanavičius ir Vincas Kudirka. Daukantui atstovavo jo svarbiausi veikalai: antrojo leidimo *Budas senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių* (1892) ir abu *Lietuvos istorijos* (1893–1897) tomai. Monumentalūs Basanavičiaus parengti tautosakos darbai. Karazija turėjo sakmių ir padavimų rinkinio *Iš gyvenimo vėlių bei velnių* (1903) ir pasakų rinkinio *Lietuviškos pasakos yvairios* (4 d., 1903–1905) pirmuosius leidimus. Geriausiems to meto leidiniams apipavidalinimo ir parengimo lygiu prilygo Kudirkos *Raštų* šešiatomis (1909). Jis buvo ir aukštos poligrafinės kokybės: Tėvynės mylėtojų draugija tiražo gamybą užsakė vienai geriausių Vokietijos poligrafijos įmonių – tilžiškei Otto von Mauderode's spaustuvei. Bibliofilui imponavo istorinių asmenybių vardai. Visų minėtų autorių knygos rūpestingai įrištos ir gerai išlaikytos. Bibliofilo bibliotekoje taip pat buvo ir pats reikšmingiausias pokario išėivijos veikalas – daugiatomė *Lietuvių enciklopedija*.

Nepriklausomybės laikotarpio Tėvynės leidinių skaičiaus spartesnio didėjimo, nors ir tikėtina, nebuvo. Pirmenybė teikta kairiosios pakraipos kooperatinių bendrovių „Šviesa“ (1920–1923) ir „Kultūra“ (1920–1927) materialistinio ir socialinio turinio leidiniams. Po Stalino režimo žlugimo atsinaujinęs bibliotekos komplektavimas Tėvynėje leistomis knygomis buvo gana kryptingai orientuotas. Ji daugiausia pildėsi sovietinės Lietuvos istorijos, lietuvių tautosakos, literatūros ir kalbo-

tyros veikalais, biografistikos ir kraštotyros leidiniai. Tai dėsningas reiškinys. Pasižvalgius po JAV, Kanados ir Vokietijos lietuvių asmenines bibliotekas, nesunku įsitikinti, kad jos buvo gerokai papildytos, o kai kada net užtvindytos Tėvynėje likusių giminių ir pažįstamų parinkta literatūra. Karazijos turimos sovietinės Lietuvos knygos buvo skirtos iškiloms praeities asmenybėms (Mikalajui Konstantinui Čiurlioniui, Kristijonui Donelaičiui, Maironiui), dalis – istorijos paminklų (Jono Goštauto, Mykolo Lietuvos kūrinių, Gedimino laišakai), tautosakos ir liaudies meno publikacijoms. Kruopščiai parinktos visos svarbiausios 1960–1975 m. sovietmečiu objektyviai rašiusių Broniaus Dundulio, Mečislovo Jučo, Juozo Jurginio, Vytauto Merkio ir kitų žymių istorikų monografijos. Dėl tokio išvalgaus bibliotekos komplektavimo nuopelnus neabejotinai tenka skirti Karazijos partneriui Lietuvoje – knygos parinktos ir siūstos kompetentingo lituanistikos dalykų žinovo. Grožinė literatūra iš esmės liko nuošalėje. Matyt, pernelyg ideologizuotos kūrybos nevertino per Atlantą bendravę patys partneriai.

Pokario autorių grožinės literatūros spraga

kiek užpildė perkeltųjų asmenų stovyklų Vokietijoje lietuviški leidiniai. Ją kūrė dėl gresiančios sovietinės okupacijos iš Tėvynės pasitraukę autoriai, o leido gerą patirtį įgiję leidėjai. Tokių knygų, daugiausia išėjusių 1947–1948 m., Karazijos bibliotekoje buvo tik kelios dešimtys, tačiau jos įvairios ir brandžios: Kazimiero Barėno *Giedra visad grįžta*, Liudo Dovydeno *Mes ieškom pavasarį*, Jurgio Jankaus *Naktis ant morų*, Henriko Nagio *Lapkričio naktys*, Vinco Ramono *Kryžiai*. Telkta Pulgio Andriušio, Stepo Zobarsko, Vytauto Tamulaičio ir kitų autorių kūryba vaikams ir jaunimui. Šie ir kiti autoriai veikiai tapo egzodo literatūros fondo branduoliu. Knygos iš stovyklų į Ameriką keliavo persikėlėlių lagaminuose, per prekybininkų krautuvėles ir be kliūčių sklido po senosios ateivių kartos namus. Jos buvo raktas būsimoms lietuvių bendruomenės permainingoms pažinti.

Visos Mažosios Lietuvos lietuviškos knygos įsiterpia į 1905–1938 metus ir visos yra spausdintos lotynišku raidynu. Tarp jų išsiskiria aštuonių Vydūno kūrybos leidinių rinkinys. Tarpukario metais išėivijoje Vydūnas buvo mažai žinomas ir dar

mažiau skaitomas. Karazijos akiratyje taip pat buvo ir tokios gilesnio suvokimo reikalaujančios Mažosios Lietuvos knygos, kaip Viliaus Kalvaičio parengta liaudies ir originaliosios poezijos antologija *Prūsijos lietuvių dainos* (1905) ir Tilžės chorvedžio Alberto Niemanno dainynas *Lietuvių Tėvynės dainos* (1911). Antrojo pasaulinio karo išvakarėse *Aukštųjų Šimonių likimu* (1935) prasidėjo Karazijos pažintis su Ieva Simonaityte. Kitų šalių leidiniai Karazijos bibliotekoje sudarė nedidelę dalį. Kiek gausesnis jų rinkinėlis buvo susijęs su Rusija. Suprantamas Karazijos dėmesys ankstyviems Zigmo Angariečio bolševikiniam veikalams (1921), Maskvos ideologų redaguotai ir leisti komunistų partijos istorijai (1940). Alternatyva bolševikinei spaudai laikytinos Rusijoje išėjusios Hanso Christiano Anderseno *Rinktinės pasakos*. Juozo Balčikonio vadovaujamų mokinių vertimą 1918 m. išleido Lietuvos reikalų komisariatas Voroneže. Jo leidinių repertuare buvo ne vien ideologinė literatūra. Kokiu būdu sovietinės Rusijos knygos pasiekė Ameriką, žinių neradome.

Tęsinys kitame numeryje

Mažoji „Kultūros“ anketa

Martynas Marcinkevičius, gydytojas psichiatras, sveikatos vadybos magistras, Vilniaus miesto psichikos sveikatos centro direktorius. Prieš penketą metų išleido poezijos rinkinį „Sudie, jaunyste...Sveikas gyvenime!“.

– Kokia Jūsų nuomonė apie Lietuvos ir lietuvių kultūrą? Ar ji pakankamai gyvybinga, kad atsilaikytų prieš jos krantus ardančią kosmopolitinę kultūrą, apsemiančią vis daugiau pasaulio?

– Grėsmė nacionalinei kultūrai yra ne tik Lietuvos, bet ir daugelio Europos šalių, net tokių didelių, kaip Prancūzija ar Didžioji Britanija, problema. Ta grėsmė kultūrai, kaip dvasinių vertybių sistemai, kelia vadinamoji popkultūra, kurią galima pavadinti popmąstymo būdu. Šio „produkto“ ištakų reikia ieškoti JAV. Dvasinės vertybės nėra vartotojiškos, jos nekuria didelių pinigų. O popkultūra žmogų skatina vartoti daiktus, kurie jam iš esmės nereikalingi, bet traukia iš jo didžiulius pinigus. Už popkultūros stovi dideli ekonominiai interesai, milijardinės pinigų apyvartos.

Vakarų šalių visuomenės yra turtingos, pinigingos, o įvairių firmų šeimininkams rūpi, kaip iš žmo-

nių paimti tuos pinigus, tad kuriami brangūs, bet žmogui nereikalingi produktai: drabužiai, automobiliai, rengiami elitiniai vakarėliai ir t.t. Dvasinės kultūros požymis yra santūrumas, pasitenkinimas nedaiktiškais dalykais. Tikrai kultūringas žmogus nepirks automobilio už kelis šimtus tūkstančių litų, nesistatys rūmų, nekeis drabužių kiekvienam naujam sezonui, aklai neseks reklama, kuri žurnaluose ir televizijoje užima didžiąją dalį jų ploto.

Vadinamuosiuose blizgančiuose elito žurnaluose brangių daiktų ir parfumerijos priemonių reklama sudaro 30 proc. viso žurnalo turinio, o likusią dalį užima maisto papildų, lieknėjimo produktų, įvairių dietų propaganda. Už tos reklamos slypi milijardinės farmacinių kompanijų apyvartos. Šitokios reklamos žalingą poveikį jaunimui pajuntame ir mes, medikai. Mūsų ligoninėje yra valgymo sutrikimų skyrius, kuris nestokoja ligonių, jaunų mergaičių, sergančių anoreksija. Lieknėjimo kultas yra vienas iš popkultūros dėmenų. Nereikia būti mediku, kad suprastum, jog taip smarkiai reklamuojamas liesinimasis yra nukreiptas prieš natūralią žmogaus prigimtį. Žmogus tokiu būdu žaloja save, sutrinka jo hormoninė medžiagų apykaita, atsiranda psichologinių problemų. Toks jaunuolių žalojimas vyksta ieškant didžiulių pinigų. Jaunimas yra labiausiai pažeidžiamas, ir ekonominio intereso atstovai sėkmingai ruošia naują vartotojų kartą. Žmogui įteigiama: mes tau viską duosim, tik turėk pinigų. Visos paslaugos už pinigus tau atkeliaus į namus. Mergaitėi sakoma: nusipirk plaukų šampūną, išsiplauk galvą, ir visi vaikinai – tau po kojomis. Nusipirk knygą, perskaityk 10 patarimų, kaip būti turtingam, ir tapsi milijonieriumi. Nereikia mąstyti, daryti išvadų, ugdyti jausmų. Skatinamas fizinis ir dvasinis išlepimas, nes žmogus iš prigimties yra linkęs tingėti. Dabar tingėjimas skatinamas, ta kryptimi formuojamos ištisos kartos. Ir tai yra ne tik Lietuvos, tai bendrapasaulinė problema.

Tie, kas bando priešintis tokiems dalykams, turi labai mažų galimybių, nes ir gydytojai, ir mokytojai ar tėvai yra bejėgiai prieš internetą, televiziją, kurioje tik švenčiama, dainuojama, šokama, nusižiūrint, kaip tai daroma kitur, pajutus, kad transliuotojų kišenei tokios programos neša didžiulius pinigus. Manau, kad Lietuva viena pati yra per maža šalis padaryti dvasinę revoliuciją. Bet pasaulis vystosi periodais: po renesanso ateina dekadansas, kurį vėl keičia renesansas. Šiuo metu gyvename dekadanso, nuopuolio, laikotarpyje, bet jis jau liudija pakilimo pradžią, nes istorija viską sudėlioja į savo vietas. Ir tos vertybės, kurios dabar garbinamos, greitai patirs krizę. Vartotojiškos visuomenės vertybės išsigimsta, ši visuomenė bankrutuoja, tad aš tikiu šviesiu ateities scenarijumi.

Ypač tą vertybinį bankrotą jaučia psichiatrai. Septyniolika mūsų nepriklausomybės metų žmonės bandė būti laimingi, įgyvendindami tai, apie ką svajodavo priespaudos laikotarpiu, kame jie matė savo gyvenimo laimę. Jie norėjo turėti didelius namus, gražius automobilius, pamatyti pasaulio. Dabar

daugelis visa tai turi, maksimume gali, prisipirkti, ko tik širdis geidžia, gali laisvai važinėti po egiptus, turkijas, europas... Bet jau keletą metų jie lankosi pas psichiatrus ar psichoterapeutus ir skundžiasi, kad viską turėdami jaučiasi nelaimingi. Jie pajuto, kad nei pinigai, nei daiktai laimės neatneša, kad dvasinės problemos niekur nedingo. Lietuvoje dabar plinta nauja banga įvairių mokymų: seminarų, konferencijų, kursų, paskaitų. Daug kas lanko psichologijos mokyklas. Atsiranda poreikis tikėjimui, žinojimui, kad trumpalaikis naudos siekimas laimės neduoda. Ekonomikoje jau pradėdamos akcentuoti etinės vertybės. Tai teikia vilties, kad imame lipti iš vertybinės duobės.

– Kas Jums šiandien atsispindi Jūsų vaikystės veidrodyje, ką ilgiausiai išsaugojote iš jos kaip savo gyvenimo esmę?

– Žmogaus charakteris ir asmenybė formuojasi iki penkerių metų amžiaus. Paauglystėje susikuria modelis, kaip žmogus bendraus su visuomene, formuojasi vertybinės nuostatos ir nuo to priklauso, koks jis savo valstybės pilietis. Todėl paaugliams labai pavojingos reklamos, kurios viešpatauja ne tik tiesiogiai pristatant produktus ar daiktus, bet ir įvairiose laidose, straipsniuose, propaguojančiuose tam tikrą gyvenimo būdą. Reklamos žaloja nesuiformavusią asmenybę, todėl vaikystėje labai svarbu šeima, kaip sveikų vertybinių orientacijų pagrindas.

Man dabar 35 metai, ir aš manau, kad mūsų karta tam tikra prasme buvo laiminga, nes turėjo pakankamai saugią vaikystę ir jaunystę. Vaikui reikia saugumo jausmo, jis neturi bijoti, kad patirs smurtą mokykloje, šeimoje, visuomenėje. Kai buvau bebaigiškas mokyklą, prasidėjo Sąjūdis, atėjo nepriklausomybė, sutapusi su mano kartos jaunyste. Mums atsivėrė tėvynės laisvės ir kovų už ją istorija, iškilo naujos vertybės. Baltijos kelias paliko neužmirštamą įspūdį visam gyvenimui. Greit po to prasidėjo ekonominiai bizniai, dalis mano kartos buvo įsukta į juodojo kapitalizmo verpetą, vieniems pasisekė, kiti sužlugo. Dabar nusistovėjo europietiškas, nugludintas kapitalizmas. Taigi mes matėm ir atsimenam sovietinį režimą, laukinį kapitalizmą, matom normalų kapitalizmą, kuriame žmogus turi galimybę rinktis.

Turiu priekaištų ir pastabų dabartinei švietimo sistemai, nes programos didelės, mokymo krūviai nepakeliami, vaikai patiria stresus. Formuojasi žmonės su užprogramuotomis psichologinėmis problemomis. Mokymo programos – o jas kuria mokslininkai, neįsigilinę į vaiko psichologiją, kiekvienas išivaizduodami, kad jo dalykas yra svarbiausias – užkrauna vaikui milžinišką psichologinę naštą, kurios jis neįstengia pakelti. Išivaizduokite, kad tai tas pats, jei paaugliui lieptų nešioti ant nugaros 120 kilogramų sveriančius maišus. Kūnui mes neleidžiam sunkiai fiziškai dirbti, o psichiką perkraunam. O juk gyvenime paprastai to, ko reikia, išmokstama palengva, bet ne mokykloje, kurios žinių ateityje prireikia gal tik penktadalio. Moderniame pasaulyje mokoma dirbti su informacija, ji nekemšama į galvas, kurios perkaista nuo didelių perkrovimų... □

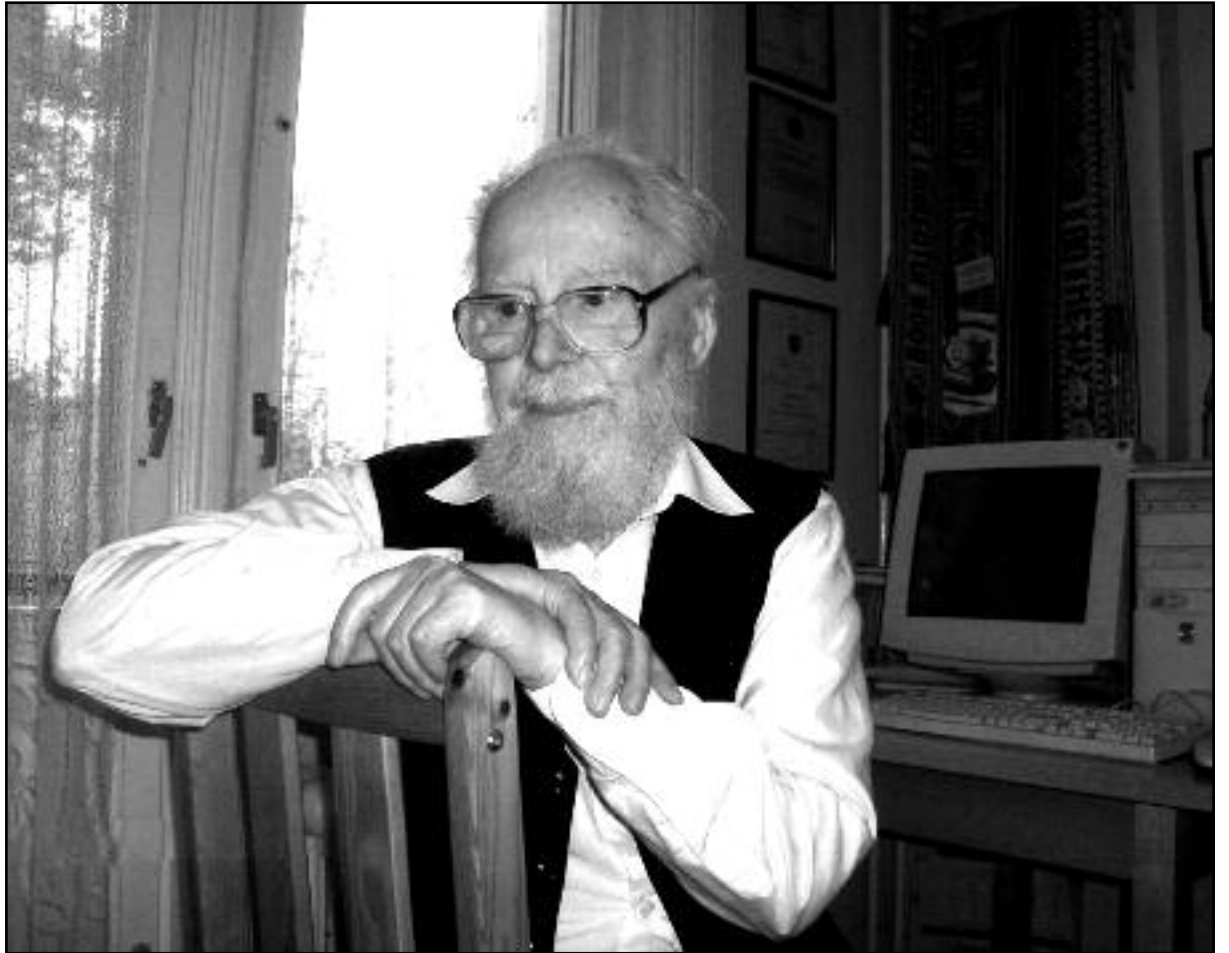
Gyvenimo didvyris

Ši antraštė pasiskolinta iš monsinjoro Alfonso Svarinsko pamokslo, kurį jis, aukodamas Mišias už šių metų sausio 30 d. mirusį Lietuvos rašytoją, publicistą, literatūros tyrinėtoją Viktorą Alekną, sakė Vilniaus tremtinių namų koplyčioje kaip reta gausiai susirinkusiems į a.a. Viktoro išlydėtuves amžinojo poilsio vieton – į Širvintų kapinių kalnelį. Buvo iškilminga, graudu ir neįtikėtina šviesa, tarsi Ramybės angelas, nusileidęs į tą kuklią ankštą patalpą, laistytą ant laidotuvininkų galvų kvapnų miros aliejų. Prie karsto buvo išsirikiavę dvylika V. Alekno anūkų – gausus dviejų jo dukterų ir sūnaus palikimas. Trisdešimt ateitininkų studentų atvažiavo į klaidžiame Valakampių pušyne paskendusius namus. Susirinko ne tik artimieji, giminės, bičiuliai, bet ir pasipriešinimo kovų dalyviai arba jų palikuonys, ateitininkai sendraugiai, oficialūs asmenys ir darni Tremtinių namų šeimyna. Buvo giedamos graudulingos šermenų giesmės, o žilabarzdis rašytojas, vienas seniausių Lietuvos rašytojų sąjungos narių, skendėdamas tarp baltų gėlių, ilsėjosi po turiningo, turtingo raštais ir politine, visuomenine veikla, ilgo gyvenimo. Kovo viduryje jam būtų suėję 93 metai.

Viktoras Alekna gimė 1915 m. kovo 19 d. Pašalnio vienkienyje, Raseinių apskrityje. 1926 m., beveik nelankęs pradžios mokyklos, pradėjo mokytis Raseinių gimnazijos antroje klasėje. 1933–1937 m. Vytauto Didžiojo universitete studijavo lotynų kalbą, lietuvių literatūrą, pedagogiką. Studijuodamas dirbo „Naujosios Romuvos“ redakcijoje, spausdino knygų recenzijas. Po universiteto (iki suėmimo 1945 m.) mokytojavo keliose Lietuvos gimnazijose. 1945 m. išgabentas į Vorkutos lagerius, kuriuos po kelių dešimtmečių aprašė atsiminimų knygoje „Oi, ta Vorkuta“ (2002). Tundroje tiesė kelius, šešerius metus po žeme kasė anglį; į Lietuvą jam buvo leista sugrįžti po dvylikos kalnimo metų (1957).

Kuo jis tik nedirbo, kaip ir daugelis kitų grįžusių tremtinių – melioratoriumi, ūkvedžiu, kol 1960 m. jam buvo leista mokytojauti. Dirbo Švenčionėlių, Jonavos, Širvintų rajono mokyklose. 1962–1967 m. neakivaizdžiai studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą Vilniaus universitete.

Nuo 1975 m., kai išėjo į pensiją, apsigyveno Kantrimiškio vienkienyje, netoli Širvintų. Ten šių eilučių autorė jį ir surado, kai pradėjo eiti kultūros savaitraštis „Dienovidis“. Nuo tada prasidėjo ilgametė bičiulystė, trukusi iki V. Alekno mirties. 1994 m. kartu parengėme jo biografine meninę apybraižą „Salomėja“, kuri buvo pakartota dar dviem leidimais (trečiasis – 2006). Bet jau ir sovietmečiu V. Alekna įvairiais slapyvardžiais, kurių jis pats priskaičiuodavo keliasdešimt, spaus-

Viktoras Alekna 2006 metų lapkričio pabaigoje prie kompiuterio savo darbo kambaryje, Vilniaus Tremtinių globos namuose.

dino šimtus straipsnių įvairiuose periodikos leidiniuose. Daugiausia rašė kalbos kultūros klausimais, vėliau įniko tyrinėti Salomėjos Nėries lyriką, išgiliojo į tragišką poetės likimą. 1988 m. užbaigtą S. Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštį „Vaga“ išleido tik Nepriklausomybės metais (1995–1997). Ir nuo tada Viktoras Alekna atsigaavo kaip prozininkas ir poetas. 1996 m. – monografija apie 1918 metų LR Nepriklausomybės Akto signatarą Alfonsą Petrušį, 1997 m. – eilėraščių rinkinys „Pilkų dienų žingsneliais“, 1999 m. darbštusis archyvų tyrinėtojas V. Alekna išleido knygą apie Širvintų krašto partizanus – „Už žalia giria“, 2002-aisiais išėjo jo eilėraščių rinkinys „Saulėlydis“.

O kiek dar smulkesnių, mažesnės apimties jo literatūrinių ir kultūros istorijos darbų, kuriuos keisdavo straipsnių rinkiniai, atspindintys V. Alekno šakotą visuomeninę ir politinę veiklą. Nuo 1926 m. jis buvo Ateitininkų federacijos narys, atsikūrusios Lietuvos Sendrau-

gių ateitininkų sąjungos valdybos narys, atsikūrusios Lietuvos krikščionių demokratų partijos Širvintų skyriaus pirmininkas, LKDP mandatų ir etikos komisijos pirmininkas, Lietuvos žurnalistų draugijos narys, nuo 1999 m. Lietuvos rašytojų sąjungos narys. 1997 m. už ilgametį pedagoginį ir metodinį darbą jam įteiktas padėkos raštas Lietuvos mokyklos 600 metų jubiliejaus proga. Nepamiršo jo ir politiniai kaliniai bei tremtiniai, įteikę savo sąjungos žymenį „Už nuopelnus Lietuvai“. Širvintų rajonas jam suteikė garbės piliečio vardą. 2003 m. V. Alekna tapo Stasio Lozoraičio premijos laureatu, o 2006 m. apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžiumi.

Ir taip priartėjame prie jo gyvenimo saulėlydžio, apie kurį jam primindavo vis labiau pavargstanti širdis. Tą saulėlydį artėjant galima justi iš eilėraščių rinkinio „Beržų šešėlyje“, kuriame sudėti 2002–2006 metų eilėraščiai ir kuris išėjo praėjusių metų pabaigoje.

O metai juk ne tam, kad juos skaičiuotų:
Čia buvo vasara, čia vėl klevai rudi,
Čia vėl žiemos balta skara praėjo...
O palaukėj ir vėl beržai žali.

Tai nestabdyki laikrodžio rodyklės,
Kad nereikėtų vietoje stovėt...
Tegu negrįš vaikystė ir jaunystė,
Bet liks dienų branda ir jų srovė.

Eilėraštis parašytas ant 2007 metų slenksčio, gruodžio 31 dieną. Praėjusiais metais turėjo išeiti naujausių, dabar galima sakyti, paskutinių jo straipsnių rinkinys „Akimirkos“. Deja, autorius knygos nesulaukė... Viktoras Alekna turėjo begalinę aistrą rašyti, kurios nepajėgė užslopinti nei Sibiro lageriai, nei tremtis po tremties (taip tremtiniai vadina savijautą, kai iš lagerių grįždavo į Lietuvą ir jausdavosi lyg čia būtų svetimi ir benamiai). Jis patyrė laimę, kurios jau neturėjo kiti jo bendrabyliai ir bendralaikiai – sulaukė nepriklausomybės, žodžio laisvės, galėjo, kiek leido jėgos, darbuotis Tėvynės labui, buvo įvertintas. Jis buvo gyvenimo didvyris, perėjęs kančios ugnį, pažinęs prasmingo darbo skonį ir niekada neišsidažėjęs to, ką jam įdiegė tėvai, mokykla ir bažnyčia.

Paskutinė V. Alekno nuotrauka 2007 m. lapkričio 4 dieną Valakampiuose, prie rudeniui liepsnojančio krūmo.

Aldona Žemaitytė